

Nad dvěma syntézami právních dějin

HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha: C. H. Beck, 1998. 708 s. & KADLECOVÁ, Marta, SCHELLE, Karel, VESELÁ, Renata, VLČEK Eduard, VOJÁČEK, Ladislav, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Právní dějiny*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 816 s.

Ondřej Horák*

Rád bych na následujících řádcích představil dvě knihy z právních dějin uvedené v podtitulu recenze, a to především očima adepta právněhistorického studia. Svým časovým vymezením i stránkovým rozsahem to jsou práce monumentální, současně však v mnohém odlišné až protikladné. Obě ovšem sledují společný cíl, přestože každá volí odlišnou cestu – v přístupu i prostředcích. Nechci je tedy stavět proti sobě, ale spíše vedle sebe. Tezí o jednotě v mnohosti není v tomto případě nutné nijak složitě obhajovat.

Práce předního německého právního historika, emeritního profesora univerzity v Kielu, je již staršího data a své vesměs kladné recenze si brzy našla (Janiš, Krafi, Seltenreich a Skřejpková). Hattenhauerova kniha vyšla v češtině v Beckově nakladatelství v roce 1998 péčí kolektivu překladatelů pod vedením Karla V. Malého. Ve srovnání s původním německým vydáním z roku 1992 se částečně liší – rozšířena byla o kapitola o řeckém právu a naopak byla vynechána kapitola o vývoji práva po roce 1945. V roce 2004 vyšlo v Heidelbergu (C. F. Müller) už čtvrté vydání jeho práce, což už samo o sobě svědčí o neobyčejné oblibě a úspěchu. Toto poslední německé vydání bylo rozšířeno zejména o téměř padesátistránkovou kapitolu o Turcích „Die Türken“, což představuje v souvislosti s otázkou vstupu Turecka do Evropské unie zvlášť zajímavé a aktuální téma.

Brněnská práce, přestože vyšla v nakladatelství Eurolex Bohemia v minulém roce, má také již delší rodokmen. Obsahově navazuje na starší učebnicové příručky katedry dějin brněnské právnické fakulty vydané v letech 1993 a 1998. Na rozdíl od předchozích vydání však nejde o vícesvazkové práce, ale upravené části byly spojeny do jedné publikace.

Obě knihy vycházejí z dlouholetého odborného působení svých autorů. Zatímco Hattenhauer se pustil osaměle do územně i časově obsáhlé materie, brněnská katedra své síly spojila. Svým zaměřením je pak jejich práce širší – systematicky se věnuje nejen evropskému prostoru, ale i starým civilizacím či nověji Spojeným státům americkým. Hattenhauer ovšem svou práci nepojímá úzce v teritoriálním smyslu – proč také nazývat západní výběžek Asie Evropou? Evropou mu je naše

společné dědictví, dědictví římskoprávní vzdělanosti a židovsko-křesťanským náboženstvím. Je to „stále se měnící produkt kulturní vůle“, který vyrůstá z protikladu Východu a Západu. Na rozdíl od mystiky a monokratismu Východu charakterizuje Západ dualismus, kde proti sobě stály „Bůh a svět, víra a právo, fides a ratio, teologie a právní věda, císař a papež ...“. V doslovu (14. kapitola) dále shrnuje, že na tomto dualismu „byla založena jedinečná, evropské právo určující vláda práva nad mocí. ... Co bylo ve středověku pojímáno jako 'lex divina' a v raném novověku vyučováno jako přirozené právo, co Angličané nazývali 'rule of law' a kontinentální Evropané a Američané z USA vzývali jako přirozenoprávní učení o vrozených právech člověka a občana, mělo vždy svůj základ ve starém západním dualismu práva a moci.“ (s. 630–631)

Hattenhauer se tak zabývá tím, co je společným evropským dědictvím, a to i způsobem, že k tomu využívá místních odlišností a specifík. Svůj příběh evropského práva rozdělil do třinácti kapitol (*Archaické právní kultury, Řecké právo, Římské právo, Christianizace práva, Krize západní Evropy, Neklid a nový rozmach, Státy a Říše, Dobývání světa, Absolutismus, Osvícenství a revoluce, Reforma a restaurace, Evropská světová vláda, Evropská občanská válka*), které se dále dělí na podkapitoly. V práci navíc objevíme celou řadu přesahů (např. *Lidská práva Indiánů*), které ovšem s vývojem právních norem a normativních představ v Evropě úzce souvisejí. Jeho obraz právní minulosti je navíc uchopený komplexněji – můžeme říci kulturněhistoricky – věnuje se také politice, filozofii, náboženství nebo ekonomice. K atraktivnosti i autenticitě velmi čtivého textu navíc přispívají citace různých (převážně právních) pramenů, kterými Hattenhauer svůj výklad průběžně prokládá a dokumentuje.

Brněnská práce se skládá z třiceti dvou kapitol, které tvoří uzavřené celky a pojednávají o vývoji státního zřízení a o vývoji práva vybraných celků. Jednotlivé kapitoly přirozeně mají odlišný rozsah podle svého významu, mají ovšem obdobnou strukturu: základní obsahové členění, vlastní pojednání strukturované do podkapitol a dalších menších celků, přehled nejdůležitějších právněhistorických událostí a každý celek

* JUDr. Mgr. Ondřej Horák, asistent katedry Teorie práva a právních dějin, PF UP Olomouc

uzavírá literatura. Autoři si obsáhlou materii rozdělili následujícím způsobem: Marta Kadlecová (*Velká Británie, Švýcarsko*), Karel Schelle (*Čína, Indie, Egypt, Mezopotámie, Chetitská říše, Izrael, dále Franská říše, Francie, Spojené státy americké, Řecko a závěrečnou kapitola Vývoj mezinárodních vztahů a mezinárodního práva, na které se také podílela Ilona Schelleová*), Renata Veselá (*Nizozemsko, Portugalsko, Španělsko*), Eduard Vlček (*Byzantská říše, Rusko, Polsko, Rakousko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Jihoslovanské země, Albánie* a kapitola *Vztah státu a církve*), Ladislav Vojáček (*Germánské říše, Německo, Itálie* – spolu s K. Schellem, *Severské země*) a Michaela Židlická (*Starověké Řecko a Starověký Řím*). Z výše uvedeného je patrné, že se v návaznosti na starší učebnice první části *Starověk* ujali K. Schelle (staré civilizace a tzv. orientální despotie) a M. Židlická (Řecko, Řím), druhé části *Státy západní Evropy a USA* celý autorský kolektiv a konečně třetí části *Státy střední a východní Evropy* zejména E. Vlček. Každá z těchto hlavních částí publikace je dále zakončena přehledem panovníků a představitelů států (s. 159, s. 511 a s. 736).

Celé práci je předaslán obsah a úvodní pasáž, která obsahuje kromě představení publikace také základní přehled české právní historiografie, doplněný odkazy na biografické a bibliografické práce. Tento vítaný exkurz je následován základní literaturou (včetně sbírek dokumentů) k dalšímu studiu právních dějin a speciálně také právních dějin starověku. Publikaci uzavírají jmenný a věcný rejstřík.

Zhodnocení a zařazení brněnské práce je snazší. Je to klasická učebnice s tím spojenými pozitivy i riziky. Právní dogmatika a zvláště romanistika a právní historie mají v tomto směru slavnou učebnicovou tradici (Heyrovský, Kapras, Stieber, Kadlec a řada dalších). Psát učebnice je ovšem v humanitních vědách obecně v současné době podceňováno. Je to nevděčný úkol, o to však důležitější. Přínos učebnice právních dějin je možné ocenit zvláště ve srovnání se situací studentů historie na brněnské filozofické fakultě, kde pro většinu předmětů „normativní“ studijní pomůcka chybí. Normativní v tom smyslu, že student má pevný a výchozí bod pro přezkoušení svých znalostí. Většinou je však odkázán pouze na obsáhlý seznam literatury, kde se informace a názory často již z povahy věci rozcházejí, a při zkoušce je tak v nehájené a nehájitelné pozici. Na

stranu druhou jde v případě brněnské učebnice o velmi rozsáhlou práci, což klade větší nároky na studenty při přípravě na zkoušku z právní historie. Je zřejmé, že není smyslem a není to ani fyzicky možné učebnici faktograficky plně využít, ale spíše se s ní naučit pracovat a zaměřit se na to podstatné (ať jde o výběr států a v jejich rámci o významné události). K tomu je studentům pochopitelně podávána pomocná ruka, ať v rámci přednášek, tak i seminářů.

Hodnocení Hattenhauerovy knihy je obtížnější – ve většině aspektů však vyznívá kladně. Práce je čtivá, odborně fundovaná, inspirující. Hledá souvislosti, hlouběji proniká do vývoje právního myšlení, odkrývá další a další vrstvy, nutí nás přemýšlet. Představuje tak košatý a umně propracovaný celek, její jednotlivé kapitoly se však dají číst a vnímat samostatně a plnohodnotně. Komplikovanější orientaci pak vyvažuje nezbytný osobní a věcný rejstřík. Přirozeně objevíme v takto obsáhlé a faktograficky bohaté práci také opomenutí a chyby autora či překladatelů (např. s. 109, 170, 260, 321, 423 nebo 435), nutno ovšem zdůraznit, že jde jen o výjimky. Některé z těchto nepřesností mohou být konfrontovány také brněnskou prací (např. výklad u tzv. Theodorichova ediktu). Ani *Právní dějiny* se nevyhnuly některým vadám, po formální stránce můžeme uvést paginace obsahu (s. 19) či umístění úvodní strany k části *Starověk* (s. 165).

Hattenhauerova práce je především skvělou syntézou a současně i jistou rehabilitací právních dějin ve vztahu k rychle se rozvíjející a měnící obecné či kulturní historiografii. Je konečně také otázkou, jak do právního vzdělání tuto knihu zapojit. Může totiž sloužit jako poutavá propedeutika i jako rozšíření školní výuky. Vlastně by mohla být obojí. To je ještě umocněno skutečností, že se k ní čtenář musí vracet opakovaně a stále pak objevuje nové a nové rozměry.

Představované práce jsou samozřejmě určeny nejen studentům, ale (zvláště Hattenhauerova) i všem ostatním zájemcům o právní historii a širší právní věřejnosti. Zatímco *Evropské právní dějiny* jsou velkým příběhem o právu a právním myšlení, skvělou motivací ke studiu i jeho rozšíření a doplnění, brněnské *Právní dějiny* představují spolehlivý přehled znalostí a pohotový korpus faktů a informací. Vzájemně se tak vhodně doplňují a své zájemce si jistě najdou i v nových vydáních.